

Ciutadania i identificació política

Apunts per a un model d'anàlisi de la societat catalana

Salvador Cardús

CONTRA LA GLOBALITZACIÓ DE LA TEORIA

El pensament sociològic també es troba cada vegada més sotmès a l'imperi de les modes intel·lectuals mediatitzades pels mitjans de comunicació de massa i de les «internacionals» dels poders acadèmics, generalment anglosaxons. Així, el pensament o, més modestament, el discurs sociològic esdevé portador de les classificacions —de les *taxonomies* que diria Pierre Bourdieu— pròpies del món d'on prové, i si bé les categories que se'n desprenen certament remetent a la realitat social, fins i tot quan ho fan de manera crítica, més que no pas descriure-la tal com és, intenten domesticar-la segons les hegemonies ideològiques que representen. Com he sostingut en altres ocasions, el principal problema de l'anàlisi sociològica és que el seu vigor analític —és a dir, crític— sempre porta una data de caducitat que li dóna una vida breu i que el discurs que utilitza fàcilment es converteix en un «sentit comú (poc o

molt) savi» que, assimilat pel poder, s'imposa autoritàriament. En conseqüència, quan se sol parlar del món social des d'una perspectiva sociològica, és precis demanar quin és el lloc des d'on s'observa la realitat, els fonaments teòrics de què es parteix i les condicions socials en què aquest discurs és produït per tal de no confondre una categorització sociològica particular amb la realitat mateixa.

Això, que es pot dir en totes les circumstàncies, és especialment convenient de tenir-ho en compte quan ens referim a qüestions que són objecte d'un gran debat social i que estan sotmeses a una forta tensió política. És el cas dels debats sobre immigració, multiculturalisme, racisme, identitat o etnicitat, on convé tornar a recordar que cap d'aquestes categories no és innocent i que en tots els casos els conceptes han de ser objecte d'una revisió molt atenta i d'un ús particularment curós. No és que es puguin o s'hagin d'evitar necessàriament, sinó que cal que sapiguem a què remetent i en quin context de significació han pres el sentit particular amb què els fem.

I és que totes aquestes categories, per científics i crítics que siguin els seus orígens, en els seus usos ordinaris, solen ser expressió simbòlica de la posició que ocupa qui les utilitza en un determinat espai

Salvador Cardús és professor de Sociologia a la Universitat Autònoma de Barcelona. Ha publicat, entre altres, *Algú sap cap on anem?* (Curial, 1992), *Política de paper. Premsa i poder a Catalunya* (La Campana, 1995), *La mirada del sociòleg* (coord.; Proa, 1999) i *El desconcert de l'educació* (La Campana, 2000).

de lluites socials. Dir, posem per cas, que una societat «és» multicultural, no és només fer una descripció de la realitat, sinó que proclama un model de societat –o una teoria sobre com es creu que és tal societat– i, en conseqüència, significa prendre partit en un combat que no és només de paraules. En general, les categories acaben dient tant o més de qui les utilitza que d'allò que se suposa que pretenen descriure. I alhora que mostren aspectes de la realitat, sovint la força la treuen d'allò que oculten. Tot això, d'altra banda, no és que es faci necessàriament de manera intel·lectualment malintencionada, sinó que sovint es perpetra des d'una notable inconsciència. Una circumstància, la de la inconsciència d'allò que es calla, que si bé serveix per preservar també aquí el dret a la presumpció d'innocència intel·lectual, alhora, diu molt poc a favor del sociòleg ingenu que no s'adona de quines coses no diu o presuposa, i en qui la innocència és més un símptoma d'incompetència professional que no pas una disculpa.

Si s'afegeix a tot això el fet que els objectes sociològics, és a dir, els fets socials que han estat reconstruïts des d'una perspectiva sociològica, són inevitablement històrics i, per tant, no són universals ni en el temps ni en l'espai, de seguida es veu venir quin pot ser el perill d'un pensament sociològic amb pretensions globals i globalitzadores. Vull dir, ras i curt, que no és possible definir «la» multiculturalitat, ni tan sols «la» immigració –aquí el significatiu és l'article determinat– al marge del context històric particular de què parlem i en el qual és situada la realitat social a què fem referència. Posem-ne un exemple: algú pot dir si tenen res a veure la multiculturalitat tal com pot ser entesa a Chiapas

en un context de reivindicació indigenista anticolonial, amb la multiculturalitat tal com és concebuda a la Gran Bretanya en un marc de mala consciència postcolonial, o amb la multiculturalitat de què es parla als Països Catalans en un estadi –passeu-me la ironia– de progrés cap a la independència nacional dins la Unió Europea? El «multiculturalisme», doncs, segons el context social dels usos teòrics que se'n fa, pot passar de ser reivindicació progressista a paternalisme políticament correcte i acabar servint per emmascarar un procés de liquidació nacional.¹ En definitiva, si no hi ha objectes sociològics universals, tampoc no ho són les categories que els pretenen descriure i, encara menys, les anàlisis que s'hi poden aplicar. D'aquí que, grans pensadors crítics com J. Habermas, quan se'ls demana l'opinió d'allò que desconeixen –per exemple, sobre els processos de construcció nacional català o basc– i apliquen, tan innocentment com abusivament, els models analítics que han servit per estudiar els seus marcs polítics nacionals particulars a espais culturals i històrics diferents, solen patinar.

UN PENSAMENT D'ESTAT

Molt particularment, els conceptes de què parlàvem abans –multiculturalitat, immigració, identitat, racisme, ètnia– són un exemple especialment oportú de fins a quin punt el pensament d'Estat se sol presentar emmascarat dins del suposat discurs crític de les ciències socials. De la mateixa manera que Agustín García-Calvo mostrava –irònicament– com n'era de difícil deixar de creure en Déu i com aquest reapareixia sota la forma del *realisme*,² aquí

podríem lamentar amb quina facilitat el pensament d'Estat fàcilment es reencarna –tal com també passa amb les modes musicals antisistema– en les contribucions intel·lectuals que se suposa que li són més crítiques.

I és que, de fet, «som pensats» per l'Estat –tornem a citar Bourdieu– quan pensem a través d'aquestes categories.³ Posem el cas de la categoria «immigració», exemplar del que diem perquè de totes les esmentades podria passar per ser la menys condicionada ideològicament i la més estrictament descriptiva. Tant, que fins i tot podria semblar relativament fàcil comptabilitzar empíricament la magnitud d'una immigració. Doncs bé, és ben fàcil adonar-se que només hi ha immigrants quan podem oposar-los als nacionals, als «naturals» del lloc. Per tant, la categoria d'immigrant en necessita –i n'emmascara– una de prèvia: la de nacional. I, en conseqüència, és impossible pensar els immigrants si no comptem –encara que puguem deixar-la en estat implícit– amb una altra categoria sociològicament tan apassionant com la de «frontera».

Per tant, que algú sigui immigrant, segons les conceptualitzacions oficials, no depèn pas de la distància que separa el domicili antic i el nou: compareu el magrebí que només ha travessat els 14 quilòmetres de l'Estret de Gibraltar per ser un immigrant sota sospita i candidat a l'expulsió immediata, amb els més de 4.000 quilòmetres que farà un nord-americà que es traslladi de Nova York a Seattle, però que no serà pas comptabilitzat com un increment perillós de migració sinó com l'expressió de la benèfica taxa elevada de «mobilitat laboral» dels Estats Units. I, així mateix, ser un immigrant tampoc no

depèn de les «distàncies» culturals, ètniques, lingüístiques o identitàries... Tot és una qüestió de frontera i d'arbitrarietat política. Fins al punt que el lloc de naixement pot acabar essent insignificant a efectes d'una estadística d'immigració: no és el mateix nedar per travessar l'Estret i arribar a Espanya per buscar feina, que nedar en representació d'Espanya i sota la bandera nacional en uns campionats olímpics després d'haver estat «nacionalitzat», ni que l'heroï nacional de l'esport hagi nascut al mateix barri que l'altre nedador. I, encara, tant és no haver-te mogut mai del lloc de naixement si llavors pot venir un sociòleg que, malgrat tot, et comptabilitzi com a «immigrant de segona generació» al teu propi país.

Que l'anàlisi de la immigració sol ser una forma de pensament d'Estat és tan cert que bona part de la sociologia de la immigració sol ser una sociologia nacionalista –adscrita, amb consciència o no, al nacionalisme d'un Estat nacional– en la mesura que contribueix a presentar la condició dels «naturals» del lloc com a –valgui la redundància– «natural», és a dir, com a no problemàtica i, per tant, oculta.

Per si encara calen més arguments, es podria fer referència als canvis que han suposat els tractats de la Unió Europea a efecte de comptabilització d'immigrants que ara, com a novetat, cal distingir entre els que en formen part dels que són «no comunitaris», amb la particularitat que amb les futures ampliacions, antics «immigrants» deixaran de ser-ho.⁴ O bé, una aproximació a la genealogia del concepte «immigrant» i de la seva utilització en les ciències socials, per exemple com a categoria estadística, resulta d'allò més aclaridor a efectes de descobrir com el pensa-

ment d'Estat l'ha utilitzat per domesticar tota mena de problemes d'ordre social i polític.⁵

LA PERSPECTIVA CATALANA EN EL DEBAT DE LA MULTICULTURALITAT

En conseqüència del que s'ha dit, no ens serveixen les formulacions teòriques nascudes amb pretensions universals i sense capacitat per incorporar-se a la societat concreta que pretenen analitzar. Ens cal, per dir-ho així, una perspectiva catalana d'anàlisi que no sempre trobem en la sociologia que es practica al nostre país, generalment portadora d'un pensament d'Estat i, en definitiva, estatalitzadora. I és que des d'una perspectiva catalana, les anàlisis de qüestions com la immigració i la multiculturalitat i els debats que se'n deriven, no són alienes als mateixos debats polítics en els quals s'incardinen. D'una banda, perquè aquí som en territori d'immigració des de fa segles, i no pas d'emigracions com en altres zones. Tant, que potser això mateix explica que hi hagi hagut, més que indiferència, una gran prudència davant del fenomen i que, a diferència d'altres països, no hagi donat lloc a grans creacions literàries ni musicals, ni a uns mites històrics fundadors que l'hagin tinguda en compte.⁶

D'altra banda, el fet que la cultura nacional dels catalans tingui una llarga història de confrontació, generalment a la defensiva, davant del projecte cultural i polític espanyol assimilacionista i rigorosament uniformista, fa que qualsevol debat seriós sobre la multiculturalitat no pugui defugir aquestes circumstàncies. En

un cert sentit, es podria dir que aquí ja hi ha hagut un debat intel·lectual sobre el «multiculturalisme» *avant la lettre*, amb les seves pròpies grans formulacions, conseqüència de la relació i la confrontació entre la cultura catalana i l'espanyola. Abans que la paraula multiculturalisme es posés de moda, en aquest país s'havia discutit fins a l'afonia sobre la diversitat de llengües i cultures. Ara, al debat, s'hi afegeixen nous elements, però és notori que hi ha un context específic que hauria d'obligar a considerar uns matisos analítics que no és necessari tenir presents, per exemple, ni a El Egido ni a Madrid, per bé que aquí també solen ser oblidats a causa d'aquesta uniformitat analítica que denunciem.

Són aquest dos fets els que em permeten suggerir algunes consideracions merament temptatives que caldria estudiar amb més atenció:

1. Un primer factor que fa interessant la perspectiva catalana sobre el fenomen de la immigració i el multiculturalisme és que la situació de manca d'Estat, a Catalunya, fa visible allò que en altres espais socials és invisible. És a dir, que a manca d'una estructura estatal catalana –i, per tant, d'un discurs acadèmic on l'Estat hi resti tan fort com invisible–, les anàlisis de la realitat immigratòria fetes des dels Països Catalans i que adopten una perspectiva pròpia, necessiten fer explícit el factor estatal com a component bàsic de la mateixa descripció de la realitat i, fent-ho, el desnaturalitzen i el posen en evidència. Aquí, posem per cas, immigració i estrangeria no són el mateix i la qüestió de la frontera és extraordinàriament subtil, essent que les que hi ha no són les pròpies i que les pròpies no hi són. Per això, la discussió sobre qui és o no català és antiga i

ha tingut aportacions que no es podrien entendre en un altre context social i polític, desvinculades no només de concepcions de sang, sinó també d'origen territorial.⁷

2. Una anàlisi històrica de les teories que des d'una perspectiva estatalista han assajat d'interpretar el conflicte cultural a Catalunya mostraria que en el darrer quart de segle han fet el pas de la defensa de la noció de «mestissatge» a la de «multiculturalitat». És a dir, de la idea de barreja i fusió –el *melting pot*, el *gresol* de cultures– a la de protecció condescendent –*respecte a la diversitat*, en diuen–, ambdues ignorant intencionadament el context polític i social en què es produeix aquesta diversitat cultural i, per tant, reïflicant la mateixa noció de cultura. En aquest sentit, tant les teories del mestissatge com les de la multiculturalitat –no pas els fets que pretenen descriure– han estat vistes, amb raó, com amenaces teòriques i reals al procés de reconstrucció nacional.

3. Hom ha valorat molt positivament, també amb raó, que fins ara els processos migratoris catalans, tot i la seva magnitud, mai no hagin creat els nivells de conflictivitat que era de preveure. Això s'ha interpretat, sovint, en termes morals com ara amb l'afirmació benèvola que érem un poble tolerant i acollidor. Tanmateix, des del meu punt de vista, potser caldria considerar que precisament la impossibilitat de tenir un discurs d'Estat sobre la immigració –penso sobretot en la dels anys cinquanta a setanta– i, naturalment, la impossibilitat de fer polítiques d'immigració, expliquen també aquesta manca d'expressió pública del conflicte. I, naturalment, cal afegir-hi l'existència del marc autoritari de la dictadura franquista que va afavorir l'extraordinària permeabilitat en-

tre lluita política (partits clandestins, especialment el PSUC), lluita social (els sindicats, especialment CCOO; l'Església amb els capellans obrers als barris més conflictius) i nacional (des de la societat civil). No és estrany que aquesta gran convergència entre lluita social i lluita nacional comencés a esquarterar-se amb la mort de Franco, amb la potser primera gran manifestació de dissentiment, en un intent fracassat de fracturar políticament la societat catalana per raó de l'origen, com va ser el *Manifiesto* dels 2.300 (suposats) intel·lectuals en contra de l'oficialització del català el 1981.

4. Així mateix, és significativa i digna d'estudi la pràctica absència d'una producció literària i en altres camps de la creació –cinema, cançó...– d'allò que, sense cap mena de dubte, ha estat el gran fenomen social del segle XX: la immigració. Tornem a ser en el mateix cas: es tractaria de saber si el silenci és conseqüència de la massivitat del fenomen i de la seva obvietat, o més aviat d'alguna mena d'autocensura intel·lectual vinculada a les circumstàncies polítiques abans apuntades. Estudis comparats amb altres territoris serien d'una gran utilitat i permetrien l'anàlisi crítica dels models analítics i dels «mites fundadors» nacionals elaborats en cada circumstància.

5. Finalment, hi ha un altre buit significatiu, aquest cas específicament sociològic, sobre quin ha estat el destí dels catalans vinguts de fora i els mecanismes socials de la seva incorporació a la societat acollidora. Es tractaria d'estudiar a fons des de les estratègies matrimonials passant per l'activitat emprenedora, i molt especialment, per la incorporació dels fills d'aquests antics immigrants a la societat cata-

lana. La barbaritat d'una categoria com «immigrants de segona generació», que només podia ser pensada des del confusio-nisme d'aquella sociologia de la immigra-ció nacionalista a què feia referència abans, no ha estat contestada per un model teòric propi que doni compte tant de la mateixa dissolució social en alguns casos del su-posat conflicte que es pretén estudiar, com de l'efectiva presència d'espais de conflicte que s'expressen a través de connotacions nacionals sense que, per ara, sapiguem si també hi ha components de veritable con-flicte nacional (per exemple, els etiqueta-ments juvenils d'algunes zones que donen lloc a enfrontaments entre «pelats» i «cata-lanufos»).

ELS EQUÍVOCS DEL MULTICULTURALISME

He afirmat abans que el discurs habitual del multiculturalisme, al nostre país, només es podia sostenir si es feia, amb conscièn-cia o no, des d'una perspectiva estatalista que, precisament, invisibilitzés la impor-tància de l'Estat com a garant de la prima-cia de la seva cultura nacional per damunt de totes les altres. En ocasions, és cert, el nacionalisme espanyol furiós —per no dir integrista— dels governs del PP ni tan sols poden suportar la idea d'aquest multicul-turalisme que es practica amb xarxa de seguretat des de la cultura nacional hege-mònica, i llavors es manifesta obertament i desacomplexadament xovinista i xenò-fob. Quan és així, en bona part, tot plegat queda prou desemmascarat com per no haver-hi d'afegir-hi res més. Però en canvi, quan el discurs del multiculturalisme és mantingut des de posicions pretesament

progressistes, sí que cal advertir dels ma-lentesos sobre els quals es construeix la que jo en diria la «candidesa multicultura-lista». Des del meu punt de vista, aquesta candidesa és conseqüència, com a mínim, de tres confusions:

1. De l'error de considerar la cultu-ra fonamentalment com un «patrimoni identitari» d'un grup humà, de contorns ben definits i estables, dins del qual els individus particulars d'aquest grup es mouen i se senten estretament vinculats. Paradoxalment, aquí el multiculturalisme sol recórrer a la mena d'essencialisme cul-tural que fa anys havia defensat com a raó de ser un cert resistencialisme catalanista. Però, en realitat, una cultura s'ha d'enten-dre, fonamentalment, com una xarxa de comunicació que fa possible uns intercan-vis amb funcions organitzatives que por-ten afegides diverses formes de lleialtat de grup. Des d'aquest punt de vista, el patri-moni cultural és, de fet, el resultat de la fossilització d'allò que ha estat prèviament viu i que identifica un determinat mo-ment de la dinàmica i el conflicte cultural: una literatura, una tradició musical, etc., elements que segueixen sent culturalment útils però amb noves funcions emble-màtiques.

2. De l'error d'imaginar una convivèn-cia entre cultures homogènies, relativa-ment tancades i estables. Precisament, les dificultats de relació es produeixen no pas «entre cultures» sinó amb els representants institucionals que se les apropien amb in-teressos polítics i/o particulars. O bé, tam-bé, les dificultats de convivència són just el resultat de la heterogeneïtat de cada món cultural: així, no és cert que hi hagi problemes entre cristians i musulmans, sinó entre una societat laïcitzada i uns in-

dividus per als quals el factor religió és encara determinant. Per tant, la solució del conflicte no passa, posem per cas, per cap «diàleg interreligiós» que afavoreixi la tolerància –per recórrer a les expressions més tòpiques– perquè això, en una societat laica, no és la raó del conflicte. O no és cert que, per exemple, s’han estès els Salons de Regne dels Testimonis de Jehovà per tot el país davant de la més gran indiferència i sense que hagin provocat cap mena de rebuig? Com han assenyalat alguns autors,⁸ les nocions ingènues de mestissatge i multiculturalitat poden comportar, inconscientment, formes de racisme cultural i convertir la defensa de la identitat d’origen en un veritable empresonament. El cert és que una cultura és un sistema obert, permeable, conflictiu, que crea dependències i subordinacions, i per tant, la idea d’una societat multicultural –o, per ser encara més políticament correcta, d’un model intercultural– no deixa de ser una fantasia que necessita emascarar les tensions internes de cada suposada identitat de grup per fer-la creïble.⁹

3. De l’error d’imaginar que una descripció identitària és una opció lliure i individual, sense considerar els determinants socials, polítics, econòmics i culturals de tal pertinença. Així, analitzar un espai multicultural com un possible model social estable i no tenir en compte que de fet es tracta d’un punt de partida forçat per les circumstàncies i no elegit voluntàriament per ningú, implica que, sovint de bona fe, hom contribueixi a fer de la cultura aquella presó de cultures que abans esmentàvem. I és que si la cultura és, per damunt de tot, una xarxa comuna i viva de comunicació i de lleialtats diverses, és ben clar que mai no podran existir la

mena de paradisos multiculturals que alguns han somniat. La multiculturalitat, ingènuament entesa, pot esdevenir un camp de concentració.

TRES PUNTS DE PARTIDA PER A UN NOU MODEL D’ANÀLISI

Sense pretendre descobrir cap mediterrània, però amb la intenció de fer clars els propis punts de partida per a futures anàlisis dels fenòmens socials lligats a l’heterogeneïtat social i cultural de les nostres societats que, alhora, no ignorin la necessitat de cohesió social i política imprescindible per a la seva supervivència, voldria acabar aquestes notes amb tres consideracions finals. En realitat, es tracta de conclusions derivades de les crítiques anteriors, però ara formulades en termes propositius i, no cal dir-ho, provisionals.

1. Crec que és necessari abandonar nocions com les de multiculturalitat i anar amb molt de compte amb les d’immigració o immigrant. Particularment, a aquesta darrera categoria caldria afegir-hi una dimensió temporal que fes explícit que –si més no al nostre país– aquesta és una condició social que se sol perdre. Com s’ha dit en algunes ocasions, la condició d’immigrant comença a dissoldre’s tan bon punt s’ha arribat a destí, això si no és que es mantenen, en expressió de Maria Aurèlia Capmany, «les maletes per desfer». És a dir que, al contrari del que se sol fer habitualment, la condició d’immigrant i el lloc de naixement, si més no des d’una perspectiva sociològica, haurien de tenir ben poca relació i en cap cas s’haurien de fer coincidir de manera necessària.¹⁰

Des del meu punt de vista, una categoria que supera les anteriors i hauria de convertir-se en element central de qualsevol anàlisi, hauria de ser la de *ciutadania*. En la ciutadania es troben i es dissolen els conceptes i models implícits en les anteriors. Una ciutadania¹¹ que hauria de ser entesa, fonamentalment, com l'acceptació d'un intercanvi de drets socials –garantits políticament– per un deures individuals que expressin la lleialtat al grup social en el qual es desenvolupa la convivència. Això implicaria, també, desenvolupar nous models per analitzar els nous tipus de fronteres –permeables i múltiples– que ja no són estrictament físiques i territorials, sinó que estan lligades als espais comunicatius, als mercats de consum de productes amb una forta càrrega simbòlica, etc. De manera que, més que no pas seguir afirmant tòpicament que les fronteres desapareixen, ara hauria de ser urgent una sociologia de les noves fronteres¹² que fragmenten la vida social de manera perillosa.

En concret, caldria desenvolupar una sociologia de la ciutadania, de les condicions de possibilitat de l'intercanvi de lleialtats col·lectives i el respecte dels drets individuals en la societat catalana del s. XXI.

2. L'altra categoria que és urgent de sotmetre a revisió és la d'identitat. Les formes tradicionals d'identificació de grup i les lleialtats estables han fet crisi amb els permanents canvis de família, feina i domicili, i han aparegut nous mecanismes d'adhesió de perfil baix, obertes, contradictòries i variables. Avui dia, per exemple, ni l'Estat ja no confia en l'ensenyament de la Història –ni en general, en l'Escola– com a instrument fort de nacionalització. En canvi, si és cert –que ho és– que fenò-

mens televisius com *Gran Hermano* o *Operación Triunfo* són vehicles potents d'identificació nacional, convenientment incorporats de manera circumstancial al discurs polític institucional, com s'ha d'analitzar i categoritzar el fenomen? El terme identitat és certament massa fort per identificar aquests processos oportunistes. Una primera alternativa seria referir-nos no pas a *identitats* sinó a *identificacions*, que per recórrer a la terminologia política europeïsta de moda, potser encara caldria dir-ne *identificacions de geometria variable*.

En alguna altra ocasió, i en aquest mateix sentit, he suggerit que és el mateix concepte clàssic de nació el que és en crisi i que cal que sigui revisat. Així, potser la nació ja no és tant el continent, l'espai de relacions socials (un estil de vida), culturals (una escola), polítiques (un exèrcit) i econòmiques (un mercat interior) poc o molt estables, i que són els objectius pels quals va ser creada. Probablement la nació del futur –l'actual, de manera incipient– serà un nòdul que organitzarà –seleccionarà, traduirà, interpretarà– la circulació d'informació social, cultural, política i econòmica en un nivell determinat de proximitat. Potser, a imatge de les noves xarxes de circulació de la informació, una nació serà un «portal» de naturalesa política. O, encara, en una imatge que em sembla encara millor, serà una «nació brúixola», entesa com a eina fonamental de navegació en l'actual marc d'incerteses a les quals, tot i que amb una certa nostàlgia ens en queixem, en el fons, ara mateix ja no sabríem renunciar-hi.¹³

3. Finalment, sóc del parer que ens cal elaborar una nova *teoria de país*¹⁴ que incorpori els fenòmens migratoris com a

variable explicativa. No és que aquest sigui un camp erm, perquè hi ha hagut aportacions prou interessants. Per exemple, cal esmentar l'anomenat sistema català de reproducció, tal com ha estat descrit per Anna Cabré.¹⁵ Ara bé, ni les idees de mestissatge, ni de societat multicultural, per les raons apuntades abans, no em semblen pertinents al nostre cas.

També en aquest cas no puc anar gaire més enllà, en aquest moment, de suggerir una imatge que caldria traduir en un model contrastat d'anàlisi. Es tracta d'allò que anomeno «Teoria de l'empeltament» (*Grafting theory*) que intenta donar compte del model català d'incorporació de la població immigrada a la societat d'acollida. Aquí no hi ha pròpiament ni fosa de cultures ni es defensa un ingenu «respecte de la diversitat». La teoria sostindria que en el model català, l'empelt –la immigració– s'ha incorporat com un esqueix a l'arbre per revigoritza-lo. La incorporació exitosa d'uns, doncs, no exigeix el desarrelament dels altres, sinó tot al contrari, precisament perquè no es fa a partir d'un combat entre arrels –tradicions– diferents, sinó d'aportacions diferenciades que, en un termini curt, queden diluïdes en una sola planta quan el procés funciona, o amb el fracàs tant per a l'esqueix com per al peu receptor.¹⁶

En conclusió, considero que les tres potes d'un model adequat per analitzar la societat catalana actual haurien de ser les suara suggerides: l'anàlisi de les condicions socials que actualment defineixen la *ciutadania*, l'estudi de les possibilitats de l'actual marc polític per construir la *nació brúixola* de futur i l'elaboració crítica d'una *teoria de l'empeltament*, expressió de la via catalana d'incorporació de la hetero-

geneïtat cultural. Certament, tal com deia al principi, aquest model és, alhora, un intent de descripció i comprensió de la pròpia realitat, però també l'expressió d'una voluntat política de continuïtat i emancipació nacional. Un model d'anàlisi que també podria convertir-se en un projecte de pràctica política, salvaguarda d'un futur nacionalment just i, per què no, proposta de teoria i pràctica per a la nova Europa. □

1. En un recent curs de doctorat al qual assistia una alumna mexicana vinculada als moviments reivindicatius indigenistes, es van haver de fer explícits els diversos contextos polítics per desfer el malentès que feia incompreensible la crítica a l'essencialisme identitari que es fa des del nacionalisme català progressista per a algú per a qui la defensa dels essencialismes ètnics és allò que permet combatre les formes de colonialisme cultural.
2. Agustín García-Calvo: «Sobre las dificultades de ser ateo», en *Lalia*, Madrid, Siglo XXI, 1973.
3. Una bona crítica al concepte d'immigració es pot trobar al número 129 d'*Actes de la Recherche*, amb articles especialment notables d'Abdelmayek Sayad, «Immigration et pensée d'État» (5-14) i d'Alexis Spire, «De l'étranger a l'immigré» (50-56), entre d'altres.
4. Com a membre de la Comissió d'Estudi sobre la Política d'Immigració a Catalunya del Parlament de Catalunya, vaig tenir ocasió d'assistir a una demostració pràctica de la tesi que sostinc aquí, quan la representant a la comissió del Partit Popular va paralitzar el debat del document que s'havia d'aprovar –i finalment va aconseguir imposar el seu criteri– impeding la utilització del qualificatiu «immigrants» o de «població forana» per a tota aquella població arribada a Catalunya des de la resta de l'Estat espanyol al llarg del segle xx. Tota mena d'eufemismes van ocupar els llocs on abans es parlava d'immigrants o persones de «fora», ja que per a aquest partit era clar que només hi havia un dins i un fora possible: el de la frontera estatal, i d'això en van fer una qüestió de principis que posava en perill l'èxit de tot el treball.

5. És interessant observar el fenomen de la immigració en una perspectiva històrica, com fa G. Noriel: *Le Creuset français. Histoire de l'immigration XIX^e-XX^e siècles* (París, Seuil, 1988), o en perspectives comparades. Tanmateix, l'anàlisi de com el fenomen de la immigració ha estat políticament utilitzat pel govern conservador espanyol de José María Aznar, confonent política d'immigració amb política d'ordre públic, és suficient per il·lustrar això que en diem un «pensament d'Estat» que, desgraciadament, s'estén sobre l'opinió pública amb la col·laboració còmplice de molts estudis sociològics.
6. Personalment, em convenç més la hipòtesi contrària –o una rara suma de totes dues– i que sostindria que històricament hi ha hagut una forta autocensura en la consideració pública del factor immigració per part de la cultura nacional catalana –potser no tant en els debats intel·lectuals– pel fet que, mancats del suport d'un Estat propi, el nacionalisme català sovint ha preferit posar l'accent en unes suposades –i, és clar, «inventades»– essències originàries. Els mites nacionals catalans forts han recorregut al passat medieval i els mites tous a un suposat pactisme negociador no menys essencialista. La immigració, que ha estat la dada més rellevant de la història moderna i contemporània del nostre país, en cap cas no ha merescut l'atenció que objectivament havia d'haver tingut, especialment en les ciències socials i la recerca universitària. És clar, salvant destacades excepcions en el camp de la història, com les de Josep Termes (vegeu *La immigració a Catalunya i altres estudis d'història del nacionalisme català*. Barcelona, Empúries, 1984) i de la demografia, com les d'Àngels Pascual o, més recentment, Anna Cabré, entre d'altres.
7. Ni que només sigui com a exemple, es pot aportar el cas del fundador de la Unió Socialista de Catalunya, Rafael Campalans, que el 1923 afirmava en una conferència: «Per nosaltres, la nació és una cosa viva, plena de sentit i de cara al futur, i la raça és una cosa morta, pobre de contingut i plasmada sobre el passat [...]. Per nosaltres, els forasters que vénen a Catalunya –que sempre acollim amb els braços oberts– i pateixen amb els nostres dols i gaudeixen amb les nostres alegries, i ens donen fills, [...] són tan catalans, en la nostra interpretació futurista de la nació, com nosaltres mateixos. No fem absolutament cap diferència». (Albert Balcells: *Rafael Campalans, socialisme català*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1985, pp. 259-260). I, més recentment, és coneguda la formulació de Jordi Pujol: «És català qui viu i treballa a Catalunya».
8. Vegeu Manuel Delgado: *Diversitat i integració* (Barcelona, Empúries, 1998), amb crítiques i el desenvolupament d'idees tant suggerents i discutibles com la del nou «racisme cultural», el «dret a la indiferència» o les «identitats creuades».
9. Una novel·la com la de Zadie Smith, *Dents blanches* (Barcelona, La Magrana, 2001), permet comprendre amb una gran subtilitat el tipus de conflictes creuats que es produeixen, no pas entre cultures globalment considerades, sinó entre lleialtats individuals contradictòries, canviants i creuades.
10. Des d'una perspectiva política, també era Rafael Campalans qui en la mateixa conferència citada abans (Albert Balcells, 1985) afirmava: «aquells qui nascuts a Catalunya o de sang catalana, s'incorporen a la vida espanyola i són absorbits, són tan espanyols com els altres». És a dir, ja es tractava d'una teoria política que deslligava absolutament la condició d'immigrant i el lloc de naixement.
11. Vegeu Dominique Schnapper: *Qu'est-ce que la citoyenneté?*, París, Gallimard, 2000 (edició catalana: col·lecció «Obertures» d'Edicions La Campana, 2002).
12. Tot i que la premsa és una font acadèmicament poc habitual, esmentaré l'article que vaig escriure per al diari *Avui* «Elogi de la frontera» (5 d'abril de 2002) en el qual desenvolupava amb una mica més d'extensió aquesta idea.
13. Com a resultat d'una intervenció al VIII Congrés de Pensament dels Premis Octubre de l'any 2001, vaig apuntar la idea d'una «nació brúixola»: «en un marc d'incerteses socials com l'actual, la nació recupera el seu valor just en la mesura que el seu paper fonamental sigui el de seguir dibuixant els perfils de la democràcia [vegeu Daniel Cohen: *Riquesa del món, pobreses de les nacions*, Barcelona, Proa, 1998, pp. 98-101], responsabilitat per a la qual no hi ha alternativa coneguda. I això, ara, ja no ho pot fer només ni bàsicament agafant com a referents continguts materials d'una tradició nacional. Ara ho ha de fer amb les eines que puguin facilitar la navegació per aquest mar d'incerteses. És per això que, renunciant a un qualificatiu excessiu com el de *nació cibernètica* (la nació que navega), penso que la idea d'una *nació brúixola* pot resultar més suggestiva» (*Avui*, 2 de novembre de 2001).

14. Utilitzo l'expressió «teoria de país» en el sentit que l'ha utilitzada Francesc Roca al seu imprescindible *Teories de Catalunya*, Barcelona, Pòrtic, 2000.
15. Anna Cabré: *El sistema català de reproducció*, Barcelona, Proa, 1999.
16. «El nostre model ha estat, amb unes quantes excepcions i uns quants fracassos, però de manera nuclear, el de l'empeltament: l'empelt ha vigoritzat la

planta vella, formant-ne una de nova. És així com el patró, la vella societat catalana de reproducció lenta, d'adverses condicions tant socials per envel·liment demogràfic, com econòmiques per manca de recursos naturals, o polítiques per dependència centralista, entre d'altres, s'ha desenvolupat de manera ràpida i vigorosa gràcies a l'empelt nouvingut» (Salvador Cardús, *Avui*, 3 de maig de 2002).

L'ESPILL

BUTLLETA DE SUBSCRIPCIÓ

Nom i cognoms _____

Adreça _____ Població _____ Codi postal _____

Telèfon _____ a/e _____

Em subscric a la revista *L'Espill* per 3 números (1 any) a partir del número _____, raó per la qual:

- ☐ Us tramet un xec per valor de 24 euros* a nom de: Universitat de València. Revista *L'Espill*.
- ☐ Us adjunte fotocòpia de l'ingrés de 24 euros*, a nom de la revista *L'Espill*, en el compte corrent de la Universitat de València (Bancaixa, Urbana Sorolla de València: 2077-0735-89-3100159143).

* Preu a Europa: 27 euros Resta del món: 30 euros

Data _____

Signatura

L'Espill. Publicacions de la Universitat de València
c/ Arts Gràfiques, 13 – 46010 València